

Bogumiła Brycz, Tadeusz Dudycz

Politechnika Wrocławska

PARADYGMAT JAKO PODSTAWA METODY NAUKOWEJ W NAUKACH O ZARZĄDZANIU

Streszczenie: W artykule autorzy omówili podstawowe cechy paradygmatu i jego rolę w kształtowaniu metody naukowej. Omówili także cztery podstawowe paradygmaty istniejące w naukach o zarządzaniu oraz przeprowadzili analizę implikacji, jakie rodzą one dla procesu naukowego w naukach o zarządzaniu.

Słowa kluczowe: metoda naukowa, paradygmat naukowy, pozytywizm, relatywizm, konstruktywizm, teoria krytyczna.

Cała tajemnica to metoda!

NN

1. Wstęp

Istnieje wprawdzie wiele definicji, czym jest metoda naukowa, jednakże nie sposób podważyć jej wielkiego znaczenia dla rozwoju nauki. Metoda naukowa była wyznacznikiem postępowania naukowego już od czasów starożytnych, będąc jednocześnie jej wyróżnikiem. Działania, którym przypisuje się charakter naukowy, nabierają znaczenia, cieszą się dużą estymą, a uzyskane rezultaty mają dużą siłę opiniotwórczą. Najogólniej można stwierdzić, że metoda naukowa to ogół zasad i czynności, jakie należy stosować, aby uzyskać rzetelną wiedzę o rzeczywistości, która przyjmuje miano wiedzy naukowej. Ci, którzy posiadli umiejętności przeprowadzania tych czynności oraz poznali owe zasady, opanowali warsztat naukowy. W ciągu wieków kolejni myśliciele inaczej postrzegali, czym jest metoda naukowa, a jednym z pierwszych, który próbował ją zdefiniować jako metodę nowożytnej nauki, był F. Bacon [Chalmers 1997, s. 19]. Twierdził on w początkach XVII stulecia, że celem nauki jest poprawa losu człowieka na Ziemi, a cel ten można uzyskać drogą zbierania faktów w procesie zorganizowanej obserwacji i wyprowadzania z nich teorii. Definicja Bacona w ciągu lat ulegała wielu modyfikacjom, jak również spotykała się z krytyką, co jednak nie oznacza, iż była ona całkowicie zła. Wynikało to bowiem z tego, iż ogromny postęp w dziedzinie naukowego poznania, jaki dokonywał się w ciągu ostatnich kilku stuleci, stawał nowe wyzwania, metoda, która nadawała

się do poznania jednego stanu rzeczywistości, zawodziła w innym, gdyż jak pisał Einstein: „Metoda naukowa sama w sobie donikąd nie prowadzi, nie narodziłaby się nawet, gdyby nie namiętne pragnienie zrozumienia świata” [Einstein 1997, s. 81]. I jakkolwiek nadal wielu myślicieli usiłuje znaleźć jedną uniwersalną metodę dla wszystkich nauk, to jednak, jak pisze Bronk:

„Jeżeli jakaś dyscyplina nie ma własnej metody badania, jej naukowa autonomia uchodzi za wątpliwą. Podobnie odejście od dobrze ustalonych w nauce procedur badawczych uważa się za dyskwalifikujące prowadzone badania jako pseudonaukowe” [Bronk 2006, s. 47].

W związku z tym powraca pytanie nurtujące wielu myślicieli od niepamiętnych czasów. Czy zarządzanie jest samodzielną nauką, czy też nierozdzieloną częścią nauk społecznych, a może tylko rzemiosłem? Odpowiedź na to pytanie uzależniona jest od tego, czy można wyodrębnić zespół procedur i zasad składających się na metodę naukową, która charakteryzuje się tym, iż¹:

- budowane na jej podstawie teorie będą ogłoszone publicznie i dostępne szerokim rzeszom społeczeństwa,
- budowane na jej podstawie teorie będą czynić przewidywania, czyli za pomocą owych teorii będzie można przewidzieć konsekwencje określonych zdarzeń,
- przewidywane za pomocą teorii zdarzenia będą zgodne z istniejącymi teoriami i wiedzą,
- istnieją sposoby obalania (falsyfikacji) zbudowanych na jej podstawie teorii.

Celem artykułu jest przedyskutowanie roli paradygmatów w kształtowaniu metody naukowej, a następnie omówienie podstawowych paradygmatów istniejących w naukach o zarządzaniu oraz wynikających z nich implikacji dla procesu naukowego.

2. Istota paradygmatu

Postępowanie naukowców zdeterminowane jest naukowym paradygmatem stanowiącym swoiste ramy koncepcyjne metody, jaką stosują oni w procesie poznania naukowego. Paradygmat ten jest zbiorem podstawowych teorii, na podstawie których buduje się teorie szczegółowe poddawane następnie procesom testowania i weryfikacji. Rola paradygmatu w rozwoju nauki jest dwójakiego rodzaju. Z jednej strony, traktowany jako „święty” i nienaruszalny, może przyczynić się do regresu w danej dziedzinie nauki, a z drugiej strony jest wyznacznikiem „rzemiosła” naukowego.

Pojęcie paradygmatu wprowadzone zostało do nauki przez T. Kuhna w książce *The Structure of Scientific Revolutions*” wydanej w 1963 r. i uważanej za jedną z najbardziej wpływowych prac z filozofii nauki, jaką napisano w ubiegłym stuleciu. Paradygmat jest podstawowym przekonaniem i światopoglądem określonej grupy (wspólnoty) uczonych. Zdaniem Jodkowskiego paradygmat można ogólnie

¹ Kryteria te sformułował K. Popper w książce *Logika odkrycia naukowego*, zob. [Popper 2002].

rozumieć jako „tradycję badawczą, linię myślenia, która niesie szereg wskazówek grupie uczonych, w jaki sposób mają podchodzić do zjawisk, jak je analizować, jakiego rodzaju efektów oczekiwać, jakie typy eksperymentów wykonywać i jakiego zbioru metod używać. Paradygmat dostarcza sposobu widzenia problemów i sugeruje, jakiego rodzaju techniki są właściwe oraz jakiego rodzaju rozwiązania są akceptowalne” [Jodkowski 1990, s. 141]. Jak pisze autor, „teoria paradygmatów zyskała szeroką akceptację w naukach społecznych, pozwoliła bowiem uczonym w nie zaangażowanym dowartościować się we własnych oczach. Dotychczas [tzn. przed pojawieniem się teorii paradygmatów, przyp. aut.] metodologia pozytywistyczna² stawiała wymogi bardzo trudne do spełnienia przez nauki nieprzyrodnicze, a więc m.in. społeczne. Uczni pracujący w tych naukach mieli do wyboru albo usilnie „unaukować” swoje dyscypliny, albo zrezygnować z traktowania ich jako naukowe z prawdziwego zdarzenia. Ponieważ Kuhn uznał, że charakterystyczną cechą dojrzałej nauki jest praktykowanie nauki normalnej³, opartej na paradygmacie i ponieważ paradygmat w sensie szerszym obejmował takie elementy, które występowały w naukach społecznych (modele, wartości, wzorce, a nawet symboliczne generalizacje, gdyż te ostatnie nie muszą być wyrażane w języku formalnym), to wyprowadzono wniosek, że nauki społeczne są tak samo naukowe jak nauki przyrodnicze i nie ma powodu wpadać w jakiegokolwiek kompleksy” [Jodkowski 1990, s. 199].

Paradygmat pełni cztery podstawowe funkcje [Jodkowski 1990, s. 148]:

1. Określa, co jest dopuszczalne w nauce normalnej, jakie prawa, teorie, zastosowania i oprzyrządowanie są zasadne.
2. Funkcjonuje jako model.
3. Jest doktryną, którą każdy nowicjusz musi poznać i przyjąć, aby wejść do wspólnoty uczonych.
4. Umożliwia efektywne badanie naukowe, gdyż stanowi niepowątpiewalną jego podstawę.

W niektórych dziedzinach mogą jednocześnie występować różne paradygmaty, niemniej dochodzi wówczas do wojen paradygmatycznych, czyli zwalczania się nawzajem uczonych z różnych obozów i odmawiania innym charakteru naukowości. Do takich wieloparadygmatycznych nauk należą nauki społeczne, a w tym nauki o zarządzaniu. W naukach tych występują takie paradygmaty, jak: pozytywizm, relatywizm, społeczny konstruktywizm, teoria krytyczna, feminizm, hermeneutyka, postmodernizm, pragmatyzm, teoria strukturacji [Easterby-Smith, Thorpe, Jackson 2008, s. 64-77]. Oznacza to, że zjawiska będące przedmiotem nauk o zarządzaniu badane są na podstawie różnych teoretycznych i metodologicznych poglądów determinujących wybór, ocenę i krytykę przedmiotu i metody badań. Użyteczność (za-

² Pozytywiści zakładają, że istnieją obiektywne prawdy, a zadaniem badacza jest ich odkrywanie. Szerzej pozytywizm zostanie omówiony w dalszej części artykułu.

³ **Nauka normalna** to nauka uprawiana na podstawie paradygmatu, w przeciwieństwie do nauki rewolucyjnej, w której podważany jest istniejący i tworzony nowy paradygmat.

stosowanie) danego paradygmatu do wyjaśniania określonych zjawisk powinna być zdeterminowana tylko tym, czy jest on w danym przypadku twórczy poznawczo, a więc, czy za jego pomocą można tworzyć teorie szczegółowe zgodne z danymi doświadczalnymi (historycznymi), którymi zajmuje się dana nauka. Wśród wyróżnionych powyżej paradygmatów występujących w naukach społecznych można wyróżnić cztery podstawowe, którymi są: pozytywizm, relatywizm, teoria krytyczna i konstruktywizm. W tabeli 1 przedstawiono podstawowe założenia tych paradygmatów na gruncie ontologicznym i epistemologicznym⁴, natomiast implikacje metodologiczne przedstawiono w tab. 2.

Tabela 1. Podstawowe założenia filozoficzne alternatywnych paradygmatów naukowych

Poz.	Paradygmat			
	Pozytywizm	Relatywizm	Teoria krytyczna	Konstruktywizm
Ontologia	<i>Naiwny realizm:</i> rzeczywistość jest „realna” i poznawalna	<i>Krytyczny realizm:</i> rzeczywistość jest „realna”, ale niedoskonale poznawalna, czyli poznawalna tylko probabilistycznie	<i>Historyczny realizm:</i> rzeczywistość jest „wirtualna”, kształtowana przez socjalne, ekonomiczne, etyczne, polityczne, kulturalne i związane z płcią wartości, czyli rzeczywistość nie ma charakteru ponadczasowości	<i>Krytyczny relatywizm:</i> rzeczywistość jest społecznie konstruowana
Epistemologia	<i>Obiektywizm:</i> wnioski są prawdziwe, zgodne z obiektywną prawdą	<i>Zmodyfikowany obiektywizm:</i> wnioski prawdopodobnie są prawdziwe	<i>Subiektywizm:</i> wnioski zależne od wartości podzielanych przez badacza pośredniczące w ustaleniach	<i>Subiektywizm:</i> kreowane ustalenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Guba, Lincoln 1994, s. 109].

⁴ **Ontologia** jest częścią filozofii, która zajmuje się analizowaniem charakteru bytu. Do założeń ontologicznych należy skupianie się na naturze rzeczywistości i tym, jak rzeczywistość jest skonstruowana i reprezentowana w ludzkiej świadomości.

Epistemologia jest częścią filozofii, która zajmuje się charakterem wiedzy oraz jej źródłami i formami. Do założeń epistemologicznych należy skupianie się na tym, jak ludzie rozumieją i wyobrażają sobie świat wokół nich, co stanowi wiedzę, jak jest ona skonstruowana i jak powinna być przekazywana.

3. Podstawowe paradygmaty naukowe w naukach o zarządzaniu

3.1. Pozytywizm

U podstaw paradygmatu pozytywistycznego leżą założenia o charakterze ontologicznym i epistemologicznym, zgodnie z którymi rzeczywistość jest „zewnątrzna”, istnieje niezależnie od postrzegającego ją podmiotu – obserwatora, a wiedza o tej rzeczywistości jest wyprowadzana z obserwacji i pochodzi z odkrywania faktów. W jaki sposób paradygmat pozytywistyczny wpływa więc na sposób prowadzenia badań? Otóż jako że istnieją obiektywne prawdy, pewne naturalne prawa, zadaniem badacza jest ich odkrywanie w drodze prowadzenia obserwacji. Punktem wyjścia są wyprowadzane na podstawie określonych teorii hipotezy, które są następnie testowane na drodze bezpośredniej obserwacji. Podstawą badania może być określona hipoteza dotycząca natury otaczającego świata lub kilka hipotez sformułowanych przez badacza. W pierwszym przypadku badacz musi znaleźć dowody umożliwiające wykazanie prawdziwości lub fałszywości danej hipotezy, w drugim zaś przypadku chodzi o znalezienie dowodów pozwalających wybrać słuszną hipotezę. Podstawową metodą jest w tym przypadku metoda eksperymentalna i quasi-eksperymentalna. Eksperymentowanie jest świadomym sterowaniem przyczynami zjawiska w celu osiągnięcia pożądanych skutków, na podstawie których można wykryć zachodzące związki przyczynowo-skutkowe. Badacz systematycznie manipuluje zmiennymi niezależnymi (kontrolowanymi), aby stwierdzić, czy mają one wpływ na zmienne zależne (w tym celu dokonuje pomiaru zmiennych zależnych). Pozytywiści muszą przede wszystkim starać się, aby wyciągnięte wnioski wiernie odzwierciedlały rzeczywistość. Dlatego też badacz powinien starać się maksymalizować trafność wewnętrzną swoich eksperymentów, czyli upewnić się, że nic poza zmiennymi niezależnymi nie wpływa na wyniki. Realizuje się to przez losowy dobór próby z populacji i zapewnienie takich samych warunków w badaniach (tak, aby sytuacje w badaniach różniły się jedynie wartością zmiennej niezależnej). Ponadto badacz powinien dbać o wysoką trafność zewnętrzną, czyli możliwość generalizowania (tak, aby wyniki mogły być uogólniane na innych ludzi, obiekty i sytuacje). Podsumowując, należy stwierdzić, że badanie opiera się na pomiarze pojedynczych elementów odnoszących się do określonego fragmentu rzeczywistości (badane problemy redukuje się do najprostszycch możliwych elementów), a wynikiem badania powinno być określenie związków przyczynowych i skutkowych. Aby możliwe było uogólnianie wniosków na całą populację, konieczne jest zapewnienie odpowiedniej liczebności próby.

3.2. Relatywizm

Relatywizm swoimi korzeniami sięga czasów starożytnych (Protagoras⁵) i toczącego się wówczas sporu o źródło wiedzy prawdziwej. Dyskutowano nad tym, jaka

⁵ Przypisuje się jemu słowa: „O każdej rzeczy można na równi rozprawiać za i przeciw”.

czynność lub norma poznawcza gwarantuje poznanie prawdy o świecie. W efekcie występowania wielu rozbieżności w poglądach pojawiły się takie nurty filozoficzne, jak sceptycyzm⁶ i agnostycyzm⁷.

Relatywizm jest specyficznym, a przez to i bardzo kontrowersyjnym stanowiskiem w sporze o właściwości prawdy. Według tego poglądu prawdziwość danej idei nie jest jej wewnętrzną cechą, lecz zależy od naszych (różnych w zależności od kultury i epoki) sposobów postrzegania świata, form i standardów argumentacji oraz uznawania, co jest słuszne, a co nie. Zdaniem jednego z głównych przedstawicieli relatywizmu, P.K. Feyerabenda, „nauka w swej dzisiejszej postaci jest tylko projekcją naszej kultury i właściwych jej metod znajdowania „wiedzy obiektywnej” [Więclaw 2009]. A więc relatywizm odrzuca koncepcję prawdy absolutnej i wprowadza na jej miejsce pojęcie prawdy względnej, zależnej od uwarunkowanego kulturowo sposobu argumentacji czy też układu pojęciowego. Potwierdzeniem tego jest łatwy do zaobserwowania fakt, że jeżeli występuje głęboki spór w jakiejś sprawie, to najczęściej interlokutorzy charakteryzują się dużą odmiennością społeczną, językową i kulturową. Według Feyerabenda główną cechą rzeczywistości jest jej niewyczerpalność i nieprzewidywalność, jak również wynikająca z tego kulturowa „nieuchwytność” [Więclaw 2009].

Według relatywistów, na badane zjawiska i związki między nimi wpływa tak dużo czynników i zmiennych, iż mogą być one różnie postrzegane przez różnych obserwatorów i nie ma jednego podejścia, które dałoby niezafałszowany ich opis. Świat jest zbyt złożony i bogaty, aby mógł być poznany i opisany przez jedną tradycję intelektualną. Sposób postrzegania faktów zależy od perspektywy, z jakiej się je obserwuje i ocenia oraz jakich używa się sposobów argumentacji i jakie przyjmuje kryteria prawdy. Dlatego też dążąc, na gruncie badawczym, do uwzględnienia różnych perspektyw, wykorzystuje się triangulację metod, bada się opinie i doświadczenia wielu jednostek. Ujawniana prawda jest rezultatem dialogu, porozumienia między różnymi poglądami i ma jedynie charakter probabilistyczny, co oznacza, że zjawiska i sądy naukowe są co najwyżej prawdopodobne (stąd probabilizm od łac. *probabilis* – prawdopodobny, możliwy do zaakceptowania). Inną odmianą relatywizmu poznawczego jest progresywizm (łac. *progres sus* – postęp, rozwój), zgodnie z którym większość prawd naukowych ma charakter względny, gdyż postęp naukowy, jaki ma miejsce w zakresie naukowego poznania, powoduje, że prawdy te ulegną poszerzeniu i pogłębieniu w przyszłości. Konsekwencją takiego poglądu jest przekonanie, że w bliżej nieokreślonej przyszłości ludzkość osiągnie stan wiedzy absolutnej.

Główna teza relatywistów, głosząca, że „Prawda jest względna”, spotkała się z ostrą krytyką wielu myślicieli (zob. [Majcherek]), a samo określenie człowieka

⁶ To pogląd podważający pełną wiarygodność ludzkiego poznania.

⁷ To pogląd, w myśl którego ludzkie poznanie jest ograniczone i nie dostarcza wiedzy o rzeczywistości.

jako relatywisty nabrało pejoratywnego znaczenia. Jeżeli faktycznie relatywizm moralny czy etyczny uniemożliwia zajęcie jednolitego stanowiska wobec wielu zjawisk społecznych i wypracowania wartości, którymi należy kierować się w życiu, to na gruncie poznawczym znalazł on potwierdzenia m.in. we współczesnej fizyce i jej dwóch teoriach: teorii względności i teorii kwantów. Podważyły one istnienie obiektywizmu w opisie świata. Na niekorzyść uznawania tylko jednej koncepcji prawdy i jednego sposobu jej poznawania (jak np. zakładająpozytywiści) przemawia, zdaniem Feyerabenda, fakt, iż takie podejście uniemożliwia nieskrępowaną dyskusję naukową, gdyż: „nauka, która monopolizuje i standaryzuje racjonalność i sensowność, ogranicza niezależne myślenie [...], a formułowanie jakiegokolwiek stanowiska intelektualnego w postaci zwartej, wykończonej i zamkniętej struktury jest zaprzeczeniem tego, co najbardziej wartościowe w dyskursie teoretycznym” [Majcherek].

3.3. Konstruktywizm

U podstaw konstruktywizmu leży założenie, że prawda obiektywna nie istnieje, rzeczywistość nie jest „zewnątrzna” i obiektywna, lecz społecznie konstruowana, to ludzie nadają jej znaczenie. Wiedza na temat tej rzeczywistości jest konstrukcją ludzkiego umysłu, składającą się nie tylko z obserwacji faktów, lecz uwzględniającą też uczucia i interpretacje, znaczenie, jakie ludzie nadają doświadczeniu. Wiedza nie jest niezależna od poznającego podmiotu, bowiem on również tworzy znaczenie tej rzeczywistości. W jaki sposób konstruktywizm wpływa zatem na sposób prowadzenia badań? Otóż jako że rzeczywistość jest społecznie konstruowana, badacz nie dąży do ujawnienia faktycznej, obiektywnej natury rzeczywistości, lecz jego zadaniem jest zrozumienie, w jaki sposób ludzie tworzą owe „konstrukty”⁸ otaczającej ich rzeczywistości (którą to rzeczywistość badacz współkonstruuje). Jego uwaga powinna być skupiona na tym, co ludzie myślą, czują, w jaki sposób komunikują się między sobą, jakie znaczenie nadają swojemu doświadczeniu. Badacz nie szuka zewnętrznych przyczyn, fundamentalnych praw wyjaśniających określone zachowania czy zjawiska, ale raczej stara się zrozumieć i wyjaśnić, dlaczego ludzie różnie postrzegają rzeczywistość, mają różne doświadczenia, dlaczego w zależności od okoliczności zachodzą określone zmiany (w zachowaniach, sposobie myślenia, zjawiskach społecznych). W przeciwieństwie do pozytywizmu badanie nie przebiega według sekwencji: hipotezy (wyprowadzone na podstawie określonej koncepcji teoretycznej), obserwacja (zbieranie i analiza danych), testowanie, potwierdzanie lub odrzucanie hipotez. Punktem wyjścia badania jest obserwacja rzeczywistości, zbieranie danych i stawianie pytań dotyczących niezrozumiałych aspektów tej rzeczywistości, następnie przeprowadza się wnioskowanie, dokonuje porównania danych i osiąganych wyników z istniejącymi teoriami, przy czym badacz ciągle pozo-

⁸ Konstrukty to sposób, w jaki ludzie spostrzegają, pojmują i interpretują rzeczywistość społeczną.

staje otwarty na nowe informacje, interpretacje, w trakcie badania mogą pojawić się nowe pytania, a w związku z tym potrzeba zgromadzenia nowych danych. Badacz nie jest oddzielony od procesu poznawania, jest częścią badanej rzeczywistości, wchodzi w interakcję z badanymi⁹. Jego celem jest bowiem jak najlepsze zrozumienie badanej rzeczywistości, skonfrontowanie własnych interpretacji określonych zjawisk ze sposobem ich widzenia przez badanych. Inaczej aniżeli w paradygmacie pozytywistycznym badany problem nie podlega rozłożeniu na najprostsze elementy, lecz problem ten jest badany całościowo tak, aby nie stracić jego prawdziwego znaczenia. Ponadto w badaniu nie wymaga się licznej próby dobieranej w sposób losowy, lecz wybór badanych przypadków jest celowy, oparty na przesłankach merytorycznych tak, aby pozwalały one na zbadanie i opis interesującego zjawiska, obiektu. W związku z tym, że nacisk kładzie się na dogłębne zrozumienie badanego problemu, a nie na wielkość próby, w konstruktywizmie nie mamy do czynienia z generalizacją (uogólnianiem) statystyczną. Mając na celu uogólnienie wniosków, często uzyskane wyniki porównuje się z innymi badaniami dotyczącymi tego samego problemu; występuje tu uogólnianie teoretyczne, które polega na przeniesieniu wyników badania na teorię.

3.4. Teoria krytyczna

Teoria krytyczna zakłada, że wiedza o rzeczywistości powinna być zarazem jej konstruktywną krytyką, gdyż analiza rzeczywistości nigdy nie jest czystym poznaniem, lecz zawsze zawiera elementy wartościujące. Głównym źródłem wiedzy o świecie społecznym, według tego paradygmatu, są teorie oceniane z punktu widzenia zdażeń, jakie historycznie wystąpiły, wspieranych dialektyczną krytyką. Głównym postulatem badawczym według tej teorii jest kompleksowe ujmowanie społeczeństwa, gdyż „... wbrew nieuniknionym pozorom, jakie rodzi podział pracy i postępująca specjalizacja – społeczeństwo nie jest sumą poszczególnych sfer czy dziedzin działalności jednostek i grup, ani wtórnym i niejako ubocznym produktem ich pierwotnych, nieuwarunkowanych poczynań, lecz jest w rzeczywistości całością odciskającą specyficzne piętno na życiu swych członków” [Walentowicz 2009]. Teoria krytyczna jest zatem interdyscyplinarnym przedsięwzięciem poznawczym zrzeszającym teoretyków (filozofów) i empirystów. Zadaniem tych pierwszych jest intencjonalne¹⁰

⁹ W podejściu konstruktywistycznym jedną z możliwych do zastosowania metod jest tzw. *action research*, w której badacz stara się nawet wpływać na badaną sytuację, obiekt czy zjawisko.

¹⁰ **Kategoria intencjonalnego związku przyczynowego** jest kluczowa dla wyjaśniania ludzkiego zachowania oraz zrozumienia różnicy metodologicznej między naukami ścisłymi i naukami społecznymi. Przyczyny intencjonalne nie mają charakteru deterministycznego, gdyż nie stanowią warunku wystarczającego działania. Zachowania intencjonalne wynikają m.in. z szerokiego kontekstu społeczno-kulturowego, jakiemu podlega człowiek. Searle tak opisuje przykład zachowania intencjonalnego: „Kiedy wyjaśniam moje własne zachowanie, stwierdzając, że przekonania i pragnienia skłoniły mnie do działania, zwykle nie sugeruję, że nie mogłem postąpić inaczej. Zwykle, kiedy z moich przekonań i

Tabela 2. Podstawowe implikacje metodologiczne paradygmatów naukowych

	Pozytywizm	Relatywizm	Teoria krytyczna	Konstrukttywizm
Cel badacza	Odkrywanie obiektywnych faktów na podstawie obserwacji bezpośredniej	Ujawnianie faktów, przy czym przyjmuje się, że różni obserwatorzy w różny sposób postrzegają badaną rzeczywistość	Dogłębne zbadanie i filtrowanie społeczeństwa tak, aby ujrzeć jego wszystkie aspekty, zwłaszcza te starannie ukryte	Zrozumienie, jak ludzie tworzą „konstrukty” otaczające ich rzeczywistości, aby pomóc im zrozumieć to, co się wokół nich dzieje
Charakterystyka badacza	Badacz jest niezależnym obserwatorem rzeczywistości; wybór „co?” i „jak?” badać, zdefiniowany jest przez obiektywne kryteria	Postawa badacza zdefiniowana jest jego odmiennością kulturową, społeczną i językową wpływającą na sposób argumentacji i dowodzenia	Badacz jest obserwatorem, który subiektywnie doбира sobie przedmiot badań względem swoich interesów (czyli na kształt teorii wpływają względy osobiste)	Badacz jest częścią badanej rzeczywistości
Punkt wyjścia badania	Punktem wyjścia są z góry sformułowane hipotezy, które będą następnie sprawdzane	Występuje zależność wszelkich opinii od pewnych czynników określających sytuację rzeczników tych opinii	Punktem wyjścia są analizy filozoficzne	Punktem wyjścia jest zgromadzenie bogatego zestawu danych, na podstawie których wyciągane są określone wnioski (badacz nie ogranicza się jakąś teorią czy sformułowanymi na wstępie hipotezami)
Sposób badania	Metoda eksperymentalna i quasi-eksperymentalna; pomiar zmiennych	Triangulacja metod	Metoda dialektyczna wspierana badaniami empirycznymi	Metody oparte na dialogu, aktywnym uczestnictwie badacza, tzw. <i>action research</i> , metody etnograficzne i narracyjne
Wynik badania	Wnioski na temat przyczynowości	Mniej lub bardziej prawdopodobne teorie, które w miarę postępu w poznaniu naukowym mogą być poszerzane i pogłębiane	Teorie o świecie społecznym oceniane przez pryzmat empirii i wspartej krytyką	Dogłębne zrozumienie całej złożoności zjawisk społecznych
Uogólnianie (generalizowanie)	Uogólnianie statystyczne; poprzez zapewnienie odpowiedniej liczebności próby możliwe jest uogólnianie wniosków na całą populację	Żadne z wyrafinowanych sformułowań tezy relatywistycznej nie aspiruje do miana prawdy uniwersalnej. Twierdzenia relatywistów formułowane są na gruncie konkretnej tradycji i są objaśniane oraz brnione zgodnie z zasadami tej tradycji	Teoria nie ma charakteru absolutnego i jest prawdziwa tylko w określonym momencie rozwoju społecznego	Uogólnianie teoretyczne; porównywanie wyników z innymi badaniami dotyczącymi tego samego problemu

Źródło: opracowanie własne.

kierowanie specyficznych analiz ku temu, co istotne, natomiast celem tych drugich jest dostarczanie metod i narzędzi umożliwiających empiryczną weryfikację problemów zgłaszanych przez filozofów. Teoria krytyczna wychodzi z założenia, że proces poznania naukowego ma zawsze charakter subiektywny i zdeterminowany jest interesem badacza nawet w sposób nieuświadomiony, gdyż operacje poznawcze nie są oderwane od innych przejawów działalności człowieka. Twórcy tej teorii podkreślają jej „partyjny” charakter, co przejawia się m.in. używaniem w rozważaniach takich terminów, jak: sprawiedliwość, dobro, szczęście, rozwój, interes ogólny. Jednak fakt, że na teorii mają wpływ osobiste względy badacza, wcale nie oznacza, że przedstawiają one obraz zafałszowany czy gorszy, gdyż prawdy o społeczeństwie nie można mierzyć za pomocą kryteriów czysto formalnych, lecz jest ona zawsze połączona z określonymi wartościami, które reprezentuje badacz jako członek społeczności. Teorie społeczne nie istnieją same dla siebie, lecz ich znaczenie jest ściśle związane z momentem dziejowym, a dokładniej z ich stosunkiem do zadań i celów historycznych, torujących drogę postępowi. Ta sama „myśl” w różnych momentach historycznych może mieć różną wartość dla rozwoju społecznego. W warstwie metodologicznej twórcy teorii krytycznej uważają dialektykę¹¹ za najbardziej wyrafinowaną metodę poznawczą, gdyż nie jest tak, że prawdziwe jest tylko to, co niezmiennie i absolutne. Prawda, zgodnie z dialektycznym poznaniem, nie jest wyizolowanym sądem określonym raz na zawsze, lecz jest całością wiedzy, która ewoluuje wraz ze wszystkimi swoimi elementami. To, że teoria słuszna w określonym momencie historycznym przestaje być słuszna w innym, nie oznacza, że wcześniej była nieprawdziwa, gdyż nie istnieje prawda absolutna.

4. Podsumowanie

Powyższe rozważania poświęcone paradygmatom występującym w naukach społecznych wskazują, iż postępowanie badaczy różni się w zależności od tego, co jest celem badania i jakie towarzyszą temu pytania badawcze. Jest ono zdeterminowane naukowym paradygmatem, który dostarcza sposobu widzenia rozpatrywanych problemów i wskazuje, jakiego rodzaju metody są właściwe i możliwe do zastosowania. Wielość podejść do badania rzeczywistości społecznej, jaką zajmują się nauki o zarządzaniu, utrudnia wypracowanie jednego zestawu reguł i zasad, które można byłoby nazwać metodą naukową.

¹¹ Jest to mechanizm ścierania się przeciwieństw naturalnie występujących w społeczeństwie, stanowiący podstawowy motor rozwoju świata i postępu historycznego.

Literatura

- Bisgaard S., *The role of scientific method in quality management*, „Total Quality Management” 2000, vol. 11, no 3.
- Bronk A., *Metoda naukowa*, „Nauka” 2006 nr 1.
- Chalmers A., *Czym jest to, co zwiemy nauką?*, Wyd. Siedmioróg, Wrocław 1997.
- Denzin N.K., Lincoln Y.S., *Handbook of Qualitative Research*, Sage Publications, Thousand Oaks, 1994.
- Easterby-Smith M., Thorpe R., Jackson P.R., *Management Research*, SAGE, Los Angeles 2008.
- Einstein A., *Teoria względności i inne eseje*, Prószyński i S-ka, Warszawa 1997.
- Guba E.G., Lincoln Y.S., *Competing Paradigms In Qualitative Research*, Denzin, Lincoln 1994.
- Jodkowski K., *Wspólnoty uczonych, paradygmaty, rewolucje naukowe. Realizm. Racjonalność. Relatywizm*, t. 22, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1990.
- Majcherek J.A., *Źródła relatywizmu w nauce i kulturze XX wieku. Od teorii względności do postmodernizmu*, Fragmenty książek, http://czytelnia.onet.pl/0,1205761,1,do_czytania.html.
- Poczobut R., *Treść umysłowa a zachowania intencjonalne*, „Diametros” – internetowe czasopismo filozoficzne [on-line] 2006 nr 7 [dostęp: 15.02.2009], <http://www.diametros.iphils.uj.edu.pl/pdf/diam7f2poczobut.pdf>.
- Popper K.R., *Logika odkrycia naukowego*, PWN, Warszawa 2002.
- Walentowicz H., *Program teorii krytycznej Maxa Horkheimera*, „Nowa Krytyka. Czasopismo Filozoficzne” [on-line] [dostęp: 15.02.2009], <http://www.nowakrytyka.pl/spip.php?article79>.
- Weinwurm E.H., *Limitations of the scientific method in management science*, „Management Science” 1957, vol. 3, no 3.
- Whitley R., *The scientific status of management research as a practically-oriented social science*, “Journal of Management Studies” 1984, vol. 21, issue 4.
- Więclaw M., *Jak być dobrym relatywistą? (na marginesie późnej twórczości Paula K. Feerabenda)*, „Nowa Krytyka. Czasopismo Filozoficzne” [on-line] [dostęp: 26.10.2009], <http://www.nowakrytyka.pl/spip.php?article191>.

PARADIGM AS A BASIS FOR THE SCIENTIFIC METHOD IN MANAGEMENT SCIENCE

Summary: In the paper, the authors discuss the basic features of a scientific paradigm and the role of a paradigm in developing scientific methods. Next, they describe four fundamental paradigms in management research as well as they discuss how the paradigms influence the scientific process in management science.